

TANNARXNI HISOBGA OLIISH VA UNI OPTIMALLASHTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Azimov B.F.

Osiyo Xalqaro universiteti

Qudratova G.M.

Osiyo Xalqaro universiteti

Xarajatlarni boshqarish tizimining samaradorligi ko'p jihatdan mahsulot tannarxini iqtisodiy tahlil qilishni tashkil qilishga bog'liq bo'lib, bu jarayonning yuqori sifatli buxgalteriya hisobi va analitik ta'minotini shakllantirishni talab qiladi. Xarajatlarni kamaytirishdan manfaatdor bo'lgan ichki foydalanuvchilar yuqori sifatli, ishonchli va o'z vaqtida ma'lumotga ega bo'lishlari kerak, chunki tahliliy tadqiqot ma'lumotlar bazasining tarkibi, mazmuni va sifati uning samaradorligini belgilaydi.

Xarajatlarning tasniflanishi.

1-jadval

Tasniflash belgilari	Xarajatlar bo'limi
1. Ishlab chiqarish hajmiga bog'liqligiga ko'ra	Doimiy, o'zgaruvchan
2. Buxgalteriya hisobi obyektiga munosabat yuzaga kelgan paytdagi xarajatlar	To'g'ridan-to'g'ri, bilvosita
3. Tarkibi tuzilmalar rahbarlarining xarajatlariga ta'sir qilish qobiliyatiga ko'ra	Tartibga solinuvchi, Tartibga solinmaydigan
4. Foyda olish davrida xarajatlarni hisobga olish tartibi	har bir mahsulot, davr uchun
5. Tarkibi bo'yicha	Yakka element, kompleks

Ishlab chiqarish hajmiga bog'liqligiga ko'ra xarajatlar doimiy va o'zgaruvchi xarajatlarga bo'linadi:

– **UMUMIY XARAJATLAR (TC)** - firmaning barcha mahsulotlarini ishlab chiqarish bilan bog'liq xarajatlar

– **UMUMIY DOIMIY XARAJATLAR (TFC)** - bu umumiy xarajatlarning ishlab chiqarilgan mahsulotning hajmiga bog'liq bo'lmagan qismidir.

– **UMUMIY O'ZGARUVCHAN XARAJATLAR (TVC)** - bu korxona umumiy xarajatlarning alohida bir qismi bo'lib, ularning qiymati to'g'ridan-to'g'ri mahsulot hajmiga bog'liq bo'ladi.

– $TC = TFC + TVC$

– **O'RTACHA UMUMIY XARAJAT (ATC)** - mahsulot bir birligiga to'g'ri keluvchi umumiy xarajatlar

$$ATC = TC/Q = AFC + AVC$$

– **O‘RTACHA DOIMIY XARAJAT (AFC)** – mahsulot birligiga to‘g‘ri keluvchi umumiy doimiy xarajatlar.

$$AFC = TFC/Q$$

– **O‘RTACHA O‘ZGARUVCHAN XARAJAT (AVC)** - mahsulot birligiga to‘g‘ri keluvchi umumiy xarajatlar o‘zgaruvchan xarajatlar.

$$ATC = TVC/Q$$

– **MARJINAL XARAJAT (MC)** - qo‘shimcha mahsulot birligini tayyorlash bilan bog‘liq umumiy xarajatlarning o‘sishi.

$$MC = \frac{\Delta TC}{\Delta Q} = \frac{\Delta TVC}{\Delta Q}.$$

Korxonalarning kelajakdagi davrda tadbirkorlik faoliyatida rejalashtirilgan tovarlarni ishlab chiqarish va sotish bilan bog‘liq umumiy xarajatlarni aks ettiruvchi hujjat - xarajatlar smetasi, deb ataladi.

Korxonalar uchun smetalarni tayyorlashdan maqsad - ham xarajatlarning umumiy miqdorini aniqlash, ham korxonalar faoliyatining ishlab chiqarish hamda sotish qismining strategiyaning boshqa qismlari bilan bog‘liqligini ta‘minlash iborat.

Korxonalar xarajatlari ayrim turdagi mahsulotlar tannarxini hisoblash uchun kalkulyatsiya moddolari bo‘yicha guruhlanadi. Xarajatlarning quyidagi moddolari ajralib turadi:

- 1) xom ashyo va materiallar;
- 2) qaytariladigan chiqindilar (ayirib tashlanadi);
- 3) uchinchi tomon korxonalari va tashkilotlarining sotib olingan mahsulotlari, yarim tayyor mahsulotlari va ishlab chiqarish xizmatlari;
- 4) texnologik maqsadlar uchun yoqilg‘i va energiya;
- 5) ishlab chiqarish xodimlarining ish haqi;
- 6) ijtimoiy ehtiyojlar uchun ajratmalar;
- 7) ishlab chiqarishni tayyorlash va rivojlantirish xarajatlari;
- 8) qo‘shimcha xarajatlar;
- 9) umumishlab chiqarish xarajatlari;
- 10) yaroqsiz mahsulotdan ko‘rilgan zararlar;
- 11) boshqa ishlab chiqarish xarajatlari;
- 12) tijorat xarajatlari.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Azimov, B., Toshev, F., & Raximova, D. TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYA.
2. Azimov, B. F. (2024). MOLIVAVIY SEKTORDA STATISTIK KUZATISH VA

UNING USULLARI. XALQARO KONFERENSIYA VA JURNALLARNI SIFATLI INDEXLASH XIZMATI, 1(1), 28-31.

3. Azimov, B. F., & Qudratova, G. M. (2024). TIKUVCHILIK SANOAT KORXONALARINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION STRATEGIYALARINI QOLLASH. *STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS*, 1(2), 325-330.

4. Azimov, B. F., & Qudratova, G. M. (2024). SANOAT KORXONALARIDA INNOVATSION STRATEGIYANI SHAKLLANTIRISH VA AMALGA OSHIRISHNING DOLZARBLIGI. *MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS*, 1(3), 183-187.

5. Azimov, B. F., & Qudratova, G. M. (2024). TIKUVCHILIK SANOATI KORXONALARIDA BAZAVIY INNOVATSION STRATEGIYALARNI TAKOMILLASHTIRISH. *MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS*, 1(3), 332-336.

6. Azimov, B. F., & Qudratova, G. M. (2024). SANOAT KORXONALARI INNOVATSION STRATEGIYASINI SHAKLLANTIRISH JARAYONI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(3), 193-198.

7. Azimov, B. F., & Qudratova, G. M. (2024). SANOAT KORXONALARI INNOVATSION STRATEGIYALARINING IERARXIK TUZILISHI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(3), 187-192.

8. Azimov, B., Toshev, F., & Raximova, D. ILMIY TADQIQOT VA INNOVATSION FAOLIYATNI TASHKIL ETISH VA MOLIALASHTIRISH MODELLARI. *TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYA*, 4.

9. Азимов, Б. Ф., & Гулямов, О. Х. (2017). ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ФОРМЫ ПОДДЕРЖКИ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ. *Ученый XXI века*, (2-2).

10. Азимов, Б. Ф. (2024). ОСНОВНЫЕ КЛАССИФИКАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ. *Gospodarka i Innowacje*, 51, 250-257.

11. Azimov, B. F. (2023). Oilaviy tadbirkorlikni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash zaruriyati. *Science and Education*, 4(1), 888-896.

12. Азимов, Б. Ф. (2019). Ўзбек миллий урф-одатлари инвестицион ва инновацион трансформациялашга мухтожми?. *Экономика и финансы (Узбекистан)*, (8), 33-39.

13. Qudratova, G. M. (2024). METHODOLOGY OF ANALYSIS OF COMPETITIVENESS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN BUKHARA REGION. *International journal of artificial intelligence*, 4(10), 341-345.

14. Qudratova, G. M. (2024). METHODOLOGY OF ANALYSIS OF COMPETITIVENESS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN BUKHARA REGION. *International journal of artificial intelligence*, 4(10), 341-345.

15. Sodiqova, N. T., & Qudratova, G. M. (2024). INNOVATIVE MANAGEMENT AS A FACTOR OF SUCCESSFUL DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(2), 315-320.

16. Qudratova, G. M., & Sodiqova, N. T. (2024). AHOLINING O'ZINI O'ZI BANDLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(2), 321-325.

17. Qudratova, G. M., & Sodiqova, N. T. (2024). AHOLINING O'ZINI O'ZI BANDLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(2), 321-325.

18. Qudratova, G. M., & Sodiqova, N. T. (2024). AHOLINING OZINI OZI

BANDLIGINI TAMINLASHNING MAZMUN-MOHİYATI. *THEORY OF SCIENTIFIC RESEARCHES OF WHOLE WORLD*, 1(2), 162-166.

19. Qudratova, G. M., & Sodiqova, N. T. (2024). MONOPOLIYA VA ANTIMONOPOL SIYOSAT. *MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS*, 1(2), 464-468.

20. Qudratova, G. M., & Sodiqova, N. T. (2024). OZINI OZI BANDLIGINI TAMINLASHNING ILGOR XORIJIY TAJRIBASI. *THEORY OF SCIENTIFIC RESEARCHES OF WHOLE WORLD*, 1(2), 176-181.

21. Sodiqova, N. T., & Qudratova, G. M. (2024). O 'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BANKLARIDA XMHSNI TADBIQ ETISH XUSUSIYATLARI. *MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS*, 1(3), 253-258.

22. Sodiqova, N. T., & Qudratova, G. M. (2024). STAGES OF BUSINESS VALUATION. *THEORY OF SCIENTIFIC RESEARCHES OF WHOLE WORLD*, 1(2), 167-175.

23. Sodiqova, N. T., & Qudratova, G. M. (2024). KORXONADA ISH HAQI TO'LASH TIZIMLARI VA SHAKLLARI. *STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS*, 1(2), 279-285.

24. Qudratova, G. (2024). The Importance Of Innovative Potential In Increasing Competitiveness. *Modern Science and Research*, 3(1), 933-938.

25. Azimov, B. F., & Qudratova, G. M. (2023). Oliy ta'lim muassasalarining raqobatbardoshligini oshirish. *Science and Education*, 4(7), 476-481.

26. Abidovna, A. S. (2024). XUSUSIY OLIY TA'LIMDA HR MENEJMENTDAN FOYDALANISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI. *Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting*, 4(08), 68-74.

27. Alimova, S. (2024). NEW APPROACHES TO THE EFFECTIVENESS OF INTERACTION BETWEEN PROFESSIONAL EDUCATION AND EMPLOYERS. *Modern Science and Research*, 3(7), 211-218.

28. Ibodullayevich, I. E. (2024). Inqirozga Qarshi Choralar Dasturi Doirasida Kichik Biznes Va Xususi Tadbirkorlik Subyektlarini Marketing Tizimi Asosida Rivojlantirish Muammolari. *Miasto Przyszłości*, 54, 1495-1503.

29. El, I. (2024). KORXONALARDA RAQOBATBARDOSH EKSPORTNI YO 'LGA QO 'YISH VA MARKETING STRATEGIYALARI. *STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS*, 1(2), 315-324.

30. El, I. (2024). BUXORO VILOYATIDA QISHLOQ XO 'JALIGI IQTISODIYOTNING YETAKCHI TARMOG 'I SIFATIDA. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(3), 156-164.

31. Mamlakat, I. (2023). THE USE OF DICTIONARIES IN READING AND UNDERSTANDING LITERARY TEXTS IN NATIVE LANGUAGE LESSONS. *International Journal of Advance Scientific Research*, 3(09), 285-292.

32. Supiyevna, B. M. (2024). IMPROVING THE EFFICIENCY OF LEADER LABOR IN THE MODERN MANAGEMENT SYSTEM. *Gospodarka i Innowacje*, 54, 51-55.

33. Bahodirovich, X. B. (2024). KICHIK BIZNES SUB'EKTLARINING MOLIYAVIY MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI.

34. Bahodirovich, X. B. (2024). O'ZBEKISTONDA MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARI ASOSIDA MOLIYAVIY HISOBOTLARINI TUZISH TARTIBI. *Gospodarka i Innowacje*, 52, 9-13.

35. Bahodirovich, X. B. (2024). AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA QARZ MABLAG'LARI HISOBIGA MOLİYALASHTIRISHDA KORPORATIV OBLIGATSIYALAR. *MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS*, 1(3), 211-216.

36. Xudoynazarovich, S. A. (2024). CHALLENGES OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AND THEIR SOLUTIONS. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 11(12), 398-402.

37. Kayumovich, K. O., Gulyamovich, D. I., & Khudoynazarovich, S. A. (2020). Information and information technologies in digital tourism. *Special issue on financial development perspectives of the life standard in Central Asia*, 32.

38. Khudoynazarovich, S. A. (2022). Features of evaluating the effectiveness of activities at the Bukhara State University. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(11), 153-159.

39. Qizi, R. N. O. (2024). YASHIL IQTISODIYOTGA OTISH ORQALI MILLIY IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANTIRISH MASALALARI. *Gospodarka i Innowacje*, 54, 56-61.

40. Qizi, R. N. O. (2024). YASHIL IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH ORQALI MILLIY IQTISODIYOTNI BARQAROR O'SISH KO'RSATKICHLARI. *Gospodarka i Innowacje*, 54, 113-118.

41. Hakimovich, T. M., & Avazovna, R. L. (2024). AHOLI BANDLIGINI OSHIRISH. *MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS*, 1(3), 314-322.

42. Hakimovich, T. M., & Avazovna, R. L. (2024). BUXORO VILOYATIDA XIZMAT KO'RSATISH SOHASI VA BANDLIK. *STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS*, 1(3), 67-73.

43. Avazovna, R. L., & Hakimovich, T. M. (2024). YASHIRIN IQTISODIYOTNING MILLIY JAMIYATIMIZGA TA'SIRI. *STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS*, 1(3), 104-108.

44. Avazovna, R. L., & Hakimovich, T. M. (2024). MINTAQAVIY IQTISODIYOTNING TAMOYILLARI VA MAMLAKATIMIZ IQTISODIYOTI BILAN BOG'LIQLIGI. *STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS*, 1(3), 97-103.

45. Akbarovna, N. N. (2024). TASHQI IQTISODIY FAOLIYAT YURITISHNING SHAKLLARI VA YO'NALISHLARI. *STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS*, 1(3), 57-63.

46. Akbarovna, N. N. (2024). KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK IQTISODIYOTNING MUHIM SOHASI SIFATIDA. *MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS*, 1(3), 307-313.

47. Bobojonova, M. J., & Naimova, N. A. (2024). FRILANSERLIK-O'ZINI O'ZI BAND QILISHNING YANGI SHAKLI. *MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS*, 1(3), 283-288.

48. Qayumovna, J. Z., Ne'matovna, R. N., & Azizovna, P. A. FAVORABLE INVESTMENT CLIMATE FORMATION ISSUES FOR ATTRACTING ACTIVE INVESTMENTS. *GLOBAL MANAGEMENT ACADEMY*, 29.

49. Жумаева, З. (2023). МИРОВОЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ. *Nashrlar*, 318-321.

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

50. Bustonovna, J. Z. (2023). PECULIARITIES OF THE AGRICULTURAL ECONOMY IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION. *(No Title)*.
51. Jumayeva, Z. (2024). DAVLAT TASHKILOTLARINING FAOLIYATINI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ISH YURITISH TIZIMINI RAQAMLASHTIRISHNING ZARURIY SHARTLARI. *Modern Science and Research*, 3(6).
52. Turayevich, I. A. (2024). MILLIY IQTISODIYOTGA INVESTITSİYALARNI JALB QILISHNI BOSHQARISH YO‘LLARI. *Miasto Przyszłości*, 55, 1464-1468.
53. AT, I. (2024). MINTAQALARDA TADBIRKORLIK SUB'EKTLARI INVESTITSION LOYIHALARINI IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH USULLARI VA O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS*, 1(2), 306-314.
54. AT, I. (2024). MINTAQALARDA TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH VA UNI INVESTITSIYA BILAN TA'MINLASHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *THEORY OF SCIENTIFIC RESEARCHES OF WHOLE WORLD*, 1(2), 241-248.
55. qizi Bobojonova, M. J. (2023). AGROTURIZMNING IQTISODIYOTDA O‘RNI, SALOHİYATI VA INFRATUZILMASINI YAXSHILASH. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(8), 48-52.
56. Jumayeva, Z. B., & Bobojonova, M. J. (2024). TIJORAT BANKLARINI TRANSFORMATSIYA QILISHDA DIVERSIFIKATSIYA STRATEGIYASINING AHAMIYATI. *MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS*, 1(3), 300-306.
57. Jumayeva, Z. B., & Bobojonova, M. J. (2024). IQTISODIY TEBRANISHLAR SHAROITIDA KICHIK BIZNESNING YASHOVCHANLIK DARAJASINI BAHOLASHNING NAZARIY ASOSLARI. *MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS*, 1(3), 313-318.
58. Jumayeva, Z. B., & Bobojonova, M. J. (2024). KORXONALARNING BOZORDAGI FAOLLIGINI BAHOLASHDA ANSOFF MATRISASINI QO‘LLASH: AFZALLIKLARI VA USTUNLIKLARI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(3), 100-106.
59. Bobojonova, M. J., & Naimova, N. A. (2024). AHOLINING O‘ZINI OZI BANDLIGINI TA'MINLASHDA AUTSORSING YANGI SHAKLINI RIVOJLANTIRISH MEKANIZMI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(3), 59-64.
60. Yunusovana, U. N., Munira, D., Nigina, M., & Munojot, M. (2021). WAYS OF DEVELOPING DIGITAL ECONOMY IN UZBEKISTAN. *САМАРҚАНД ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ*, 527.
61. Sadilloevna, D. M. (2024). IQTISODIYOTDA INSON TARAQQIYOTI KONSEPSIYASI VA UNI BAHOLASH MEZONLARIDAN FOYDALANISHNING METOLOGIK ASOSLARI. *Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting*, 4(08), 161-167.
62. Djurayeva, M. S. (2024). ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF A MODERN ENTERPRISE. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 11(12), 222-227.
63. Khudoynazarovich, S. A. (2022). Features of evaluating the effectiveness of activities at the Bukhara State University. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(11), 153-159.

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

64. Shadiyev, A. X. (2024). PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM DEVELOPMENT CHARACTERISTICS. *Gospodarka i Innowacje*, 51, 108-115.
65. Qudratova, G. M. (2024). METHODOLOGY OF ANALYSIS OF COMPETITIVENESS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN BUKHARA REGION. *International journal of artificial intelligence*, 4(10), 341-345.
66. Sodiqova, N. T., & Qudratova, G. M. (2024). INNOVATIVE MANAGEMENT AS A FACTOR OF SUCCESSFUL DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(2), 315-320.
67. Мусаева, Ж. К. "Факторы развития наукоемкой цифровой экономики.«Проблемы и перспективы занятости в условиях развития цифровой экономики». Международная научно-практическая конференция. Самарканд, октябрь, 2021." 505-509.
68. Musayeva J. K. О 'ZBEKISTON IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA AKTIVLARNI BOSHQARISHNING O 'RNI VA ROLI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 4. – С. 554-564.
69. Мусаева Ж. К., Шарипова М. М. INFORMATION SECURITY IS AN IMPORTANT CONDITION FOR THE DIGITAL ECONOMY //Тенденции экономического развития в XXI веке. – 2021. – С. 323-326.
70. Мусаева Ж. К. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СТИМУЛИРОВАНИЕ КАЧЕСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ //Интернаука. – 2018. – №. 22-1. – С. 63-65.

